

Ковчина И. М. Профессиональная подготовка студентов к социальной защите населения: проблемы и перспективы.

В статье рассматриваются актуальные вопросы подготовки студентов к социальной защите прав населения. Определяются составные понятия социальной защиты: первая – человек (изучение её взаимосвязей, окружающей среды, социального статуса, правовой направленности с научной, учебной, воспитательной и практической целью); вторая – образование (духовное лицо человека, который является достоянием её культурного круга, а также процесс воспитания, самовоспитания, влияния).

Ключевые слова: защита, права, молодежь, проблемы, перспективы.

KOVCHINA I. M. Professional preparation of students to social defence of population: problems and prospects.

In the article the questions of preparation of students are examined to social defence of rights for a population. The component concepts of social defence are determined: first is a man (study of its intercommunications, environment, social status, legal orientation with a scientific, educational, educate and practical purpose); second is education (clerk of man which is property of its cultural circle, and also process of education, self-education, influence).

Keywords: defence, right, young people, problems, prospects.

**Костенкова А. М.
СумДПУ імені А. С. Макаренка**

МУЗИЧНЕ СПРИЙНЯТТЯ ТА ШЛЯХИ ЙОГО АКТИВІЗАЦІЇ В МУЗИЧНО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розглянуто теоретичні аспекти понять “музичне сприйняття” та “сприйняття музики”: їх сутність, відмінність і часткове переплетіння. Визначено значущість адекватності сприйняття музики для студентів вищих мистецьких навчальних закладів. Зосереджено увагу на шляхах активізації музичного сприйняття в музично-педагогічному процесі.

Ключові слова: музичне сприйняття, сприйняття музики, адекватність музичного сприйняття, шляхи активізації музичного сприйняття, педагогічний процес.

З усіх видів мистецтва музика володіє найбільшою силою впливу на людину, безпосередньо звертаючись до його душі, світу його переживань, настроїв. Її називають мовою почуттів, моделлю людських емоцій. Музичне мистецтво відіграє величезну роль у процесі виховання духовності, культури почуттів, розвитку емоційної та пізнавальної сторін особистості людини. Видатний педагог В. О. Сухомлинський називав музику могутнім засобом естетичного виховання. “Уміння слухати і розуміти музику – один з елементарних ознак естетичної культури, без цього неможливо уявити повноцінного виховання”, – писав він. Тому так гостро стоїть у наш час проблема виховання слухача, особливо якщо цей слухач майбутній викладач музики. Сприйняття музики являє собою більш складний процес, ніж сприйняття творів інших видів мистецтва, що пов’язано зі специфікою і складністю музичного художнього образу. У зв’язку з цим, слухачеві

необхідно допомогти почути і зрозуміти музику, увійти в світ її образів, що і обумовлює актуальність обраної теми.

Сучасною музичною педагогікою накопичено багато наукових праць, які безпосередньо чи опосередковано стосуються питань формування музичного сприйняття студентів (Н. Аніщенко, Л. Воєводіна, Т. Дорошенко, О. Єременко, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька та ін.). Багатоаспектність проблеми формування музичного сприйняття особистості знайшла своє відображення в психологічних дослідженнях, автори яких вивчали питання ефективності сприйняття музики (І. Тарханов, А. Шарпеньє та ін.), музичні здібності людини (Н. Ветлугіна, А. Готсдінер, Б. Тєплов), закономірності і механізми сприйняття музики (Є. Назайкінський, Г. Тарасов та ін.), психофізіологічні реакції на музику та її терапевтичні можливості (Р. Ландін, Є. Подольський). Але проблема активізації музичного сприйняття саме студентською молоддю у мистецьких вищих навчальних закладах висвітлена недостатньо, що і зумовило актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті: розглянути єдність та різницю сутності понять “музичне сприйняття” та “сприйняття музики”, адекватність музичного сприйняття. Акцентувати увагу на шляхах активізації музичного сприйняття в музично-педагогічному процесі.

Проблема розвитку та педагогічної активізації музичного сприйняття починається з питання про сутність цього процесу. Щоб зрозуміти сутність, необхідно визначити відмінність і часткове переплетіння двох термінів, які часто вживаються як синоніми: “музичне сприйняття” і “сприйняття музики”. Чи є вони ідентичними? У чому їх різниця? У психології під сприйняттям розуміється суб’єктивний образ предмета, явища або процесу, безпосередньо впливає на органи чуття людини (“перцептивний образ”) [1].

Поняття “сприйняття музики” також має на увазі, що це, перше – психічний музично-пізнавальний процес (акт) і друге – суб’єктивний образ сприйнятого як результат музично-пізнавального процесу, що виник в індивідуальній свідомості людини і доводить здійснення цього процесу. Сприйняття як процес і як результат діяльності свідомості має об’єктивну і суб’єктивну сторони, культурно-задані і індивідуальні прояви. Сприйняття музики в обох виділених вище значеннях (як процес і як результуючий музичний образ) у величезній мірі детерміновано несвідомою частиною психіки людини.

Один з термінів – власне психологічний процес сприйняття музики як об’єкта – більш широкий, відображає акт пізнавальної діяльності і результат цього акту-процесу. Результатом процесу сприйняття музики є так званий “перцептивний образ” музичного явища. Формування перцептивного образу музики включає кілька фаз (переходів) від смутного “щось промайнуло”, “якийсь звук”, “ах, це музика, або радіо, або це фортепіано” до породження

диференційованого цілісного образу-версії, близького до акустично-музичного оригіналу [4].

Для музичного ж сприйняття “історія осягнення” музики на формуванні “адекватного” перцептивного образу не закінчується, а тільки починається. Для музичного сприйняття він є чуттєвою платформою, що створює умови для можливості появи у свідомості музичного образу як естетичної художнього феномену. У такому розумінні термін музичне сприйняття вже більш загального терміна сприйняття музики.

Музичне сприйняття спрямоване на осягнення багатовимірного культурно-музичного феномена, яким є музичний образ, що несе глибинний сенс і культурний знак, що володіє загальнокультурним значенням і індивідуальною значимістю для кожного слухача музики. Осягнення музичного образу припускає, в умовах музичної освіти, можливість вираження в різних видах навчально-виконавської діяльності цього суб’єктивно сприйнятого особистістю музичного образу. Музичний образ індивідуально-варіативний і за визначенням надлишковий, тобто розкривається для кожного сприймаючого в силу його досвіду, ментальних та етико-естетичних можливостей, актуального стану, загальної та музичної культури тощо [2].

Є. В. Назайкинський так розмежував ці поняття: сприйняття музики більш відповідає психологічній традиції і відображає ситуацію, “коли суб’єктом дії є людина з нормальним слухом, а об’єктом впливу – акустичні сигнали”. Музичне ж сприйняття спрямоване “... на осягнення і осмислення тих значень, якими володіє музика як мистецтво...” [4].

Визначення сутності музичного сприйняття (як і сприйняття музики) може бути зроблено з позиції різних наук (музикознавства, психології, педагогіки, соціології, антропології) і шляхів пізнання (наукового, філософського, релігійного, художнього), оскільки проблема сприйняття мистецтва є за природою своєю міждисциплінарною.

Спробуємо визначити сутність сприйняття музики з позиції психології музичної освіти, де основною тематичною лінією і проблемою для вивчення є музично-психічний розвиток учня як суб’єкта музично-освітнього процесу. У цьому науковому ракурсі сутністю сприйняття музики можна вважати прилучення особистості до загальнолюдської музичної культури в процесі породження, освоєння і розвитку індивідом музичних смислів, образів і їх значень. Завдяки розвитку сприйняття музики стає можливим збагачення, запліднення процесу освоєння практичних навичок виконання музики.

Музика для психічного розвитку індивіда є інструментом виявлення і зміцнення специфічно людяного способу взаємодії з реальністю. Специфічним є і розвиток особистості через музику, здійснюваний опосередковано у розвитку і ускладненні структури та діяльності музичної свідомості. Навколишній світ людини впливає на наші органи чуття комплексно, сприйняття складається з відчуттів різних модальностей, тобто

на основі чуттєвих “вражень” різних органів чуття. Кожна модальність чуттєвої сфери людини вносить свій внесок у формування суб’єктивного образу сприйняття. Специфічною характеристикою сутності сприйняття музики як пізнавального акту можна вважати її цілісну, спаяну в часі афективно-когнітивну пізнавальну стратегію.

Існує дві лінії дослідження і психологічного трактування сприйняття музики, які також необхідно усвідомити при міркуванні про педагогічні аспекти розвитку сприйняття студентів. Одна лінія йде від Г. Гельмгольца та його знаменитої роботи “Вчення про слухові відчуття”. Надалі цю тематику розробляв К. Штумпф і деякі інші дослідники. Ця лінія дослідників дотримувалася позиції, згідно з якою сприйняття музики формується в результаті відчуття, а вірніше – окремих відчуттів, які виникають від структурних елементів музичної тканини та підсумовуються в образі-сприйнятті. Людина використовує цілий комплекс відчуттів при сприйнятті музики: звуковисотні зміни мелодійних ліній, ритмічні коливання, зміни динаміки, темпу і т.д. Все різноманіття відчуттів, які досягають органів чуття людини сприймаються, за цією теорією, синтезуються в сприйнятті і свідомості, унаслідок чого виходить перцептивний образ музики як синтез окремих музичних відчуттів. Таке уявлення про формування музичного образу базувалося на теоретичних знаннях про будову музичної тканини.

Існує й інша концепція сприйняття музики (Е. Курт), заснована на уявленнях гештальт-психології. Сприйняття сенс-образу музики в цій концепції випереджає відчуття або слідує паралельно їм. Психіка несвідомо одразу “зчитує” цілісний художній образ, постійно його “сканує”, перевіряє гіпотези і уточнює деталі “наживо”, що і призводить до формування образу завдяки окремим музичним відчуттям. Спочатку формується первинний образ сприйняття, а потім, в результаті охоплення в часі – завершений музичний образ.

Обговорюючи сутність і глибину осягнення культурних значень в актах сприйняття музики, В. В. Медушевский ввів поняття “адекватне сприйняття”, яке передбачає “читання тексту в світлі музично-мовних, жанрових, стилістичних і духовно-ціннісних засад культури...” [3]. Музичний твір, як і будь-який твір мистецтва, має надлишкову змістовну наповненість, яка може розкритися в різних часах і різних умовах по-різному, різноманітно висвітлитися при зустрічі з людською індивідуальністю. У цьому таємниця мистецтва і таїнство сприйняття, інакше до кожного твору необхідно було б видавати інструкцію з “адекватного сприйняття”. Г. М. Ципін стверджує, що “адекватне” сприйняття музики – це не тільки загальне враження від неї, це одночасно більш-менш усвідомлене сприйняття формоструктури музичного твору, його конструкції і композиційного “пристрою” [6].

У роздумах про шляхи активізації музичного сприйняття передусім необхідно враховувати, що в основі музичного образу знаходиться переживання, “рух психічних енергій”, як писав Е. Курт. Тому магістральний

шлях активізації цілісного музичного сприйняття пролягає в області тонкої і клопіткої роботи з організації різноманітних музичних переживань учнів і розсуду “особистісного сенсу” музичного образу. Особистісний сенс музики – це, перш за все індивідуально-забарвлені асоціації, емоційний резонанс, що виникає при актуалізації особистого несвідомого досвіду учня і викликає ефект “повторного проживання”. Педагог-музикант, будуючи провідні або індивідуально-типові переживання учнів, може будувати подальші індивідуальні стратегії розширення їх музичної свідомості через збагачення особистісних смислів у сприйнятті музики.

Музичний образ, що виникає у свідомості студента, може з’явитися результатом опосередкованої промови, слова, що було сказано педагогом. У цьому випадку не лише музика впливає на свідомість і переживання слухача. “Агентом”, що викликає безпосередній почуттєвий образ представленого твору, є слово, поняття, що слугує покажчиком для формування музичного образу. Опосередковане мовними конструкціями (термінами) сприйняття стає найбільш осмисленим, воно наближається до аналітичного сприйняття-мислення.

Музичне переживання учня забезпечує музичне сприйняття. Переживання спирається на психічний досвід, тому звернення до різних чуттєвих граней суб’єктивно виникаючого образу, тобто зоровим, аудіальним його сторонам, є прямий спосіб просування учнів до глибокого полімодального музичного сприйняття. У цьому процесі провідна роль належить активній поліхудожній діяльності, що супроводжує сприйняття музики, коректні спроби зміни контексту сприйняття, робота з “простором сприйняття” на уроці, його “сценографією”, вихід за межі мистецтва, залучення інтрамузичних і екстрамузичних відчуттів і вражень.

Так, музична свідомість навіть при сприйнятті знайомого твору може “почути” у ньому абсолютно нові, несподівані особливості при зміні контексту відтворення. Оволодіння “грою зі сприйняттям” учнів через зміну його контексту (сприйняття) може значно збагатити й активізувати учнівське сприйняття навіть добре знайомих або, навпаки, незнайомих інтонацій, образів, творів, жанрів і стилів.

Дослідниками (В. Д. Остроменська, А. Н. Сохор, З. Г. Казанджієва-Велінова) виділяються основні стадії сприйняття музики, що відображають процесуальність формування образу твору: докомунікативна, пов’язана з готовністю слухати, з мотивацією і установкою; комунікативна, відображає реальний процес сприйняття музики; посткомунікативна, пов’язана з осмислюванням музики після закінчення звучання. Така стадіальність процесу сприйняття музики має бути підкріплена спеціальними педагогічними засобами і прийомами.

Установка особистості на сприйняття музики багато в чому несвідома і пов’язана з життєвим і музичним досвідом, ставленням до предмета, рівнем освіти, виховання, емоційним станом і багатьом іншим. Вона проявляється в

ступені активності і вибіркової сприйняття музики. Педагогу необхідно тривало і цілеспрямовано працювати над цим процесом, враховуючи індивідуальні особливості студентів. “Доступ” до поступового впливу на несвідому установку студентів на сприйняття музики лежить у сфері емоцій і почуттів, індивідуальні ситуативні або фонові емоції студентів не можуть не бути прийнятні або ігноровані педагогом. Не можна не враховувати, що вони можуть лише поступово трансформуватися, піддаючись педагогічному зараженню емоціями, що виникають в процесі слухання або виконання музики.

Оскільки сприйняття музики має двоїстий характер, то необхідно стимулювати роботу обох півкуль: 1) використовувати “гру розуму” – навчання теоретичному аналізу, що розвиває аналітичне сприйняття музики; 2) розвивати гнучкість, жвавість і оригінальність уяви.

Аналіз музичного твору – незамінний метод розвитку дискретно-аналітичного сприйняття музики, необхідного способу досягнення музичної культури розвиненим слухачем. Д. Б. Кабалеvський, Е. Б. Абдуллін, Є. В. Миколаєва, А. А. Пілічаускас підкреслювали, що зміст і “фокус” аналізу музичного твору залежить від конкретної теми і завдань заняття. Психологічно-грамотно організований аналіз музичної форми та засобів може “зачепити” музичну свідомість студента не тільки на дискретному, але й континуально-інтонаційному рівні. Цього можна досягти, якщо, наприклад, запропонувати до перехресного аналізу форми і засоби різних мистецтв: музики та поезії, музики та архітектури, що створюють подібні емоційно-енергетичні умови для занурення в певні стани сприйняття.

Необхідно згадати ще про один аспект педагогічної активізації сприйняття музики: застосування сучасних електронних акустичних систем відтворення та інтерактивних технологій можуть значно збагатити педагогічні шляхи впливу на активне зацікавлене сприйняття-оволодіння музичними текстами і смислами.

Важливу роль в організації сприйняття музики відіграє слово педагога. Вдало знайдене, воно здатне створити потрібну установку, пробудити почуття і налаштувати особистісну мотивацію до сприйняття-пізнання. “Втім, – пише Г. М. Ципін, – не слід забувати і про те, що надмірне захоплення словом може не стільки наблизити студента до музики, скільки відвести від неї. Міра потрібна і в цьому відношенні...” [7].

За Г. Орловою, “музичний досвід недоступний для опису і передачі”, це “не річ, яку композитор вкладає в партитуру, виконавець доставляє, а слухач отримує і споживає”. Музичний твір – це не замкнений набір переживань, а широке поле можливостей і виборів. Композитор обробляє і засіває це поле, часом він і сам точно не знає, що там виросте, а педагогу визначено вічно шукати шлях наближення (вербальний або невербальний) до “адекватного” вираження музичного сенсу.

Висновки. Музична діяльність, яка здійснюється на основі сприйняття, усвідомлення музичного образу, впливає на розвиток емоційно-чуттєвої сфери особистості. Інтегрована діяльність педагога спрямована на спеціальний музичний розвиток студентівмистецьких вищих навчальних закладах, їх музичних здібностей, формування творчої особистості студента з глибоким внутрішнім світом, усвідомленим музичним інтересом.

Оскільки педагогічне управління музичним сприйняттям має своєрідний характер, педагог має знати не тільки методи управління, а й володіти педагогікою як мистецтвом, бути артистом, який “заражає” своєю любов’ю до музики, наповнювати їх естетичною радістю та впливати передусім своїм власним виконанням цієї музики та силою образного слова про музичне мистецтво. Усе це має вирішальне значення для виховного впливу на підростаюче покоління майбутніх вчителів музики. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні закономірностей і механізмів сприйняття музики студентами вищих мистецьких навчальних закладів.

Використана література:

1. Бочкарев Л. Л. Психология музыкальной деятельности. – М., 1997.
2. Василюк Ф. Е. Психология переживания. – М., 1984.
3. Медушевский В. В. О закономерностях и средства художественного воздействия музыки. – Москва, 2010.
4. Назайкинский С. В. О психологии музыкального восприятия. – М., 1972.
5. Овсянкина Г. П. Музыкальная психология. – Издательство “Союз художников”, 2007. – 240 с.
6. Ципин Г. М. Психология музыкальной деятельности. – М., 1994.
7. Ципин Г. М. Обучение игре на фортепиано. – М., 1984.

КОСТЕНКОВА А. М. Музыкальное восприятие и пути его активации в музыкально-педагогическом процессе.

В статье рассмотрены теоретические аспекты понятий “музыкальное восприятие” и “восприятие музыки”: их сущность, отличие и частичное переплетения. Определены значимость адекватности восприятия музыки для студентов высших художественных учебных заведений. Сосредоточено внимание на путях активизации музыкального восприятия в музыкально-педагогическом процессе.

Ключевые слова: музыкальное восприятие, восприятие музыки, адекватность музыкального восприятия, пути активизации музыкального восприятия, педагогический процесс.

KOSTENKOVA A. M. Musical perception and its ways of activation in musical education process.

The article presents the theoretical aspects of the concepts of “musical perception” and “music perception”: their essence, difference and partial interlacing. The significance of the adequacy music perception for students of art schools was determined. The author focuses on how to enhance musical perception in musical-pedagogical process.

Keywords: musical perception, music perception, the adequacy of musical perception, the intensification of musical perception, pedagogical process.